

Svenska MINTNESMÄRKEN,

teknade och beskrifna
af
RICHARD DYBECK.

STOCKHOLM.

J. C. Hedbom & Cie

SVENSKA
MINNESMÄRKEN

TEKNADE OCH BESKRIFNA

AF

RICHARD DYBECK.

STOCKHOLM,
J. C. HEDBOM & COMP. FÖRLAG.

KONGL. NORDISKA OLDSKRIFTSÄLLSKAPET

I KÖPENHAMN

EGNADE.

Heureux celui qui a des ailes pour planer sur les siècles écoulés, pour se poser sans vertiges sur ces monuments merveilleux des hommes, pour sonder de la les abîmes de la pensée, de la destinée humaine; pour mesurer de l'œil la route de l'esprit humaine, marchant pas à pas dans ce demi-jour des philosophies, des religions, des législations successives; pour prendre hauteur, comme le navigateur sur des mers sans rivages visibles, et pour deviner à quel point des temps il vit lui-même, et à quel manifestation de vérité et de divinité Dieu appelle la génération dont il fait partie.

LAMARTINE.

Att till framtida forskares tjänst bevara dragen af några märkligare fornlemningar inom fäderneslandet är hufvudsakliga ändamålet med närvarande arbete.

Det är annorstädes sagdt att med undantag af ett antal grafhöggar samt några få enklare stenvårdar ej ett enda minnesmärke å Svensk jord kan antagas återstå i ursprungligt skiök. Företaget vore så hardt när syfteslöst om ej derigenom att en mängd mer eller mindre här till en der till annan del skadade monumenter sålunda i noggranna teckningar och fördomsfria beskrifningar förvarades tillfälle möjligen kunde beredas att ock efter det de än mer förderfvats eller ändteligen blifvit alldeles om intet, genom flere likartade lemningars jämförande, sluta till deras ursprunglighet hvar för sig och i allmänhet. Om det gagn för öfrigt arbetet skulle kunna hafva med sig må intet stort talas.

Hälst redan detta lilla nog kunde berättiga till större anspråk än plan och utförande medgifva. Saken är att båda kommit att något inskränkas. Man hade föresatt sig att åt hvarje betydligare minnesmärke egna sex teckningar eller jämnt ett häfte af dettas vidd samt att i förhållande dertill äfven vidga beskrifningarna, någon gång ända till förklaringar. Om verkan af våra dagars åtgärder, inberäknadt de riksantikvariska pro forma, till Svenska fornlemningars bevarande är nämligen icke tu tal. Ej eller således om de tusenårigas öde redan inom 80—100 år härefter. Ingen omsorg, ingen möda, ingen kostnad hade derföre bordt sparas för att låta efterverlden åtminstone på detta sätt så klart som möjligt få skåda hvad i ifrågasvarande hänseende varit hafver. Man skall icke fråga hvi jag öfvergifvit planen.

Den nu följda inhemtas af arbetet.

Några af handteckningarna och nästan alla grundritningarna hafva blifvit mer eller mindre förminskade, omgifningarna, i deras mohn alltid upplysande, inskränkta. Men dessa deremot, när de någon gång varit på stället blott tekningsvis utkastade, nu vidare till skuggning och belysning fulländade. Förhållandet, ehuru nog vanligt, har icke bordt lemnas onämndt.

Detta om utförandet, hvori ej eller för ringaste del Konstnären får sökas.

Afbildningarna göra slutligen besök vid monumenterna sjelfva visst icke öfverflödiga. Tvärtom: de vilja nu och så länge dessa finnas till intet heldre än leda till dem. Flere ögon se bäst.

Några med omsorg utförda teckningar af hittills icke kända Runstenar med deras inskrifter komma, så vidt arbetet, för hvars utgifning ritningar med text blifvit till Förläggaren kostnadsfritt öfverlätna, varder utöfver de tre nu bestämde häftena fortsatt, att jämte ritningar af andra minnesmärken allmängöras.

Stockholm i April 1851.

Richard Dybeck.

Pl. 1.

STENSÄTTNING PÅ SELAÖN I SÖDERMANLAND.

Å en anseelig landhöjd eller ås i södra trakten af Selaön är på en jämn, af nästan oräkneliga grafkullar omsluten, plan denna väldiga stensättning uppförd. Längst i öster är rest en inåt flat sten af $3\frac{1}{2}$ alnars höjd och nära $4\frac{1}{4}$ alns bredd, *Domstenen* kallad, från hvilken utgå mot vester tvänne något utböjda rader af dylika resta stenar, dessa på afstånd från hvarandra af 2, 3, 4 till 5 alnar. Den norra raden äger sju, hvaraf en mycket afslagen, samt den södra åtta stenar, alla af olika höjd, nämligen från två till två $\frac{1}{2}$ alnar, och med inåt vända flatsidor. Stensättningen, hvilken sålunda i öster bildar en spets och å midten vidgar sig till $11\frac{1}{2}$ alnars bredd mellan de nämnda stenraderna, hvilka åter i vester komma hvarandra nio alnar nära och här sluta på hela 44 alnars afstånd från yttersta spetsen, liknar en stor Skeppssättning. »Domstenen» är med de närmast stående radstenarna förenad medelst fina stenrandningar, och af lemningar efter sådana finnes att de fortgått mellan radstenarna kring hela stensättningen. — Inuti, på afstånd från »Domstenen» af omkring 25 alnar, samt sju alnar från södra, och fyra alnar från norra stenraden, är en jordfast flat sten eller flisa af $4\frac{3}{4}$ alnars bredd vid jordytan och kring 5 tum tjocklek. Den är upptill trubbig, och de flata sidorna stå mot öster och vester. Marken mellan denna och stensättningens spets är ojämn. Inom stensättningen förekomma i öfrigt trenne klumpstenar, en i närheten af fördjupningarna, och de andra två å skilda ställen närmare radstenarna, äfvensom lemningar af tvänne från den nämnda randningen mellan två af den norra stenradens stenar ingående likrigtade randningar förmärkas. Af de mellan flere af radstenarna varande fördjupningar samt af luckor i randningarna finnes att radstenarna, hvilka jämte »Domstenen» nu äro sexton, utgjort tjugufyra. Tecken efter några stensättningar eller jordupphöjningar, så väl vid flisan, som annorstädes inom stensättningen, böra slutligen ock nämnas. Se Pl. 6, fig. 4.

Öfver fornlemningen finnas från 1600:talet tvänne grundritningar. Den ena af år 1667 utaf Z. E. Lundius (Församlingens d. v. Pastor) utvisar en krets af tretton stenar. Se Pl. 6, fig. 2. Teknet för en fjortonde, i vester midt emot den östra spetsstenen (»Domstenen»), är af nyare hand och sannolikt en origtighet, såsom eljest hela Lundii ritning, då radstenarnas antal är för litet samt deras lägen sinsemellan ej rätteligen återgifna. Han upplyser: »I Åsa Ytter-Sellö socken finns många ättebackar, hvarest och dhesse 13 st. stenar å een hög kulle äro upreste synas, doch uthan Rijtning och Ruunor, den största 3 alnar, dhe öfrige $4\frac{1}{2}$ alnar öffr Jordh.» Den andra grundteckningen, upprättad 1684 af Peringsköld (Pl. 6, fig. 3), samt med öfverskrift: »Åsa backe», jämte uppgift att stensättningen är 40 steg lång och 44 steg bred, upptager i en tämligen trogen fast något sned bild radstenarnas nuvarande antal, samt de närmast omkring varande högarna och »stoora graffarne» (uppkomna genom intet annat än jordtägt till högarna). — Ännu en uppgift från 1600:talet (1687) af Johannes Rivelius (»V. D. Minist»): »Vijd Åsa 12 upreste steenar, men ingen skriffit uppå.» J. Thun, Past. på Selaön de första åren af 1700:talet, yttrar (i »Vita Palmsköldii», p. 8), att Åsahögen (Collis Åsensis) väcker största förundran i anseende till sina många grafkullar, och att på denna hög Selaboerna (Selenses) fordom under bar himmel haft ting; »till minne hvaraf tretton stenar, efter Domrarnes antal, äro i ordning resta (»in cujus rei memoriam pro numero judicum XIII lapides ordine erecti visuntur). — Det finnes att en förutfattad föreställning det stenarna i en tingsplats nödvändigt borde vara tolf eller tretton förledt både Lundius, Rivelius och Thun.

Tekningen (Pl. 1) föreställer ifrågavarande minnesmärke sedt från vester i stark förkortning, med »Domstenen» längst bort i bakgrunden. Pl. 5, fig. 1 visar stensättningen från nordost. »Domstenen» är här närmast samt några radstenar bortskymda.

Pl. 2.

STENLÄGGNING (TRE-UDD) I NERIKE.

Belägen å en skogig höjd, Thorsbacken, Thorebacken, äfven Thorshammarbacken kallad, på Ekoby ägor i Mellösa socken och Asker härad. Den utgör en kiludd eller treudd, ovanligt stor och af sällsam beskaffenhet, *lagd* af vanliga klumpstenar, och hvars tre hörn eller spetsar sluta med resta stenar, hvardera nära $4\frac{1}{2}$ aln höga. Stenläggningens tre sidor mellan dessa trenne hörnstenar äro inåtböjda, hvar för sig öfver 25 alnar långa, och bestå af med omsorg tätt invid hvarandra lagda klumpstenar, de flesta något större än de, hvarmed stenläggningen inuti är fylld eller täckt. Denna inre stenbetäckning, ej synnerligen skadad, är grund och utan omsorg satt. Midt på stenläggningens sydvestra sida i sjelfva den inåt böjda stenraden häråt äro tvänne på fem och en half fots afstånd från hvarandra resta stenar, den ena sju och den andra sex kvarter hög; äfvensom till skapnaden något olika. Mellan dem ligger på sjelfva marken en flat håll, hvars yttre raka och nog jämna sida går i sträckning med sjelfva stenraden, hvaraf den sålunda jämte de två resta stenarna utgör midtdelen, men som i öfrigt ej obetydligt inskjuter inom stenläggningen. Den är $2\frac{1}{4}$ aln lång och något öfver en aln bred. Se Pl. 5, fig. 2, samt Pl. 6, fig. 4.

Det bör vid undersökning om denna stenläggnings forna bestämmelse märkas att i dess närmaste granskap hvarken någon stensättning eller annan fornlemning, med undantag af en stor dock ej jordfast klippa, *Jätte-stenen* (»fordom slungad mot Mellösa kyrka») kallad, nu ses eller tyckes funnits. Det misstag (i Runa f. 1848, sid. 25), hvarigenom stenläggningens plats blifvit förblandad med en längre i öster nära $\frac{1}{2}$ fjerdingis väg härifrån, helt olika beskaffad, nämligen lägre och mylligare samt af högar och grafkretsar täckt fruktbar del af ifrågavarande höjdsträckning, varder så härmed rättadt. Dess, så vidt man känner, enda like i vårt land finnes i Sandby socken på Öland, ej i Halland, såsom i Runa (på a. st.) är uppgifvet.

Trehörnsskapnaden tyder ej, såsom man velat, på någon gemensam bestämmelse för alla dessa eljest så olikartade trehörniga lemningar, utan är af än outredd anledning gifven flere slags sten- och jord-byggnader.

Pl. 3

HÄLLKISTA I DALSLAND.

Kiströren och Kisthögarna tillhöra Göta land, särdeles vestra och södra kustbygderna, samt Gotland och Öland. Icke ett enda af dem återstår nu till alla delar oskadadt. Blott genom fleres jämförande kan man således komma till kännedom om deras ursprungliga beskaffenhet, som dock varit mer eller mindre olika å skilda orter. Hällkistorna äro utan undantag grafvar. Den å närvarande Pl. aftecknade är en af de många, som förekomma i Walbo härad af Dalsland, och finnes på Hogerud ägor i Roggärd socken mellan en bergshöjd och den vidsträckta *Öna mässe*. Som den jordhög, af hvilken kistan (efter vanligheten) varit betäckt, blifvit, få år innan den i Juli månad 1843 granskades och afteknades, bortförd, kan man af den alldeles fristående kistan inhemta de gamles sätt att uppföra dessa. Dess lockbetäckning är den bäst bibehållna man känner. Kistan bildar en af resta hällar sammansatt aflång fyrkant af $46\frac{1}{2}$ fots längd, 8 fots bredd och 3 fots höjd. Se Pl. 6, fig. 6. Hvarje långsida har fyra hällar, den norra gafveln, mellan de två nordligaste sidohällarna, en sådan; men södra gafvelhällen saknas, eller har här aldrig funnits. Kistan äger två lockhällar, af hvilka den större blifvit något makad å sido så att blott dess ena kant hvilar på kistans vägghällar. Den motstående har till underlag kistans här än orörda jordfyllning. Den andra mindre hällen är mer nedsjunken, särdeles å den ena sidan, der kistan blifvit mycket urgräfvnen. Märkligast är denna hällkista för de å sidohällarnas öfre kanter varande runda hällkningar eller skolor, tre ännu fullkomligt bibehållna och klarligen visande sig vara af människohand. Deras lägen midt emot hvarandra å sidohällarna gör antagligt att stänger af trä eller häldre af järn, hvilka sträckt sig midt öfver kistan under takhällarna, och tjänat till dessas förstärkande, i dem hvilat. Dylika hällkningar i stenar äro eljest icke anmärkta. Vid den nämnda kullens borttagning kvarlemnades af forlemningens vårdprydnader (derjämte alltid tjänande att hindra både högens och kistans utrasning) blott en på kant och djupt i jorden stående sten; se Pl. 5, fig. 3, som visar kistan från södra gafvelöppningen.

Det är sagdt att hällkistorna äro grafvar. Past. Holmberg har största skäl för sitt antagande att de tillhöra slutet af hedna tiden. Deras utsträckning i landet är än icke nöjaktigt bestämd.

Pl. 4.

KORSLÖT BORG I WESTMANLAND.

Lika viktig för vårt lands äldre geografi, som för dess historia, vore en noggran undersökning af de gamla fästen, hvilka af allmogen kända under namnen *Ringmurar*, *Jättemurar*, *Kämpamurar* m. m. till flere hundrade resa sig å berg, klippor och höjder. Tiden för en sådan undersökning har nog länge varit inne, ty äfven dessa väldiga lemningar förfalla mer och mer, och ganska få lemna nu tillfälle till iakttagelser i afseende å sammansättning o. d., som ännu för 60—80 år sedan kunde göras.

Taflan visar belägenheten af *Korslöt borg* i Köping socken och Åkerbo härad, med en del af de i granskapet varande grafminnesmärken; jfr Pl. 5, fig. 4, som föreställer trakten, sedd på större afstånd, samt Pl. 6, fig. 5, hvilken företer grundritning af fästet. Några detaljritningar af vissa för 25 år sedan nog bibehållna delar af murarna, särdeles vid ingångarna till borgen, hafva blifvit uteslutna.

Det är lätt insedt att fästet blifvit anlagdt till skydd för det pass, som å ena sidan bildas af borgberget och de dermed sammanhängande vidsträckta skogiga höjder, samt å den andra af en sandås, hvilken äfven står i förbindelse med en högländ trakt å denna sidan. Från passet, genom hvilket en liten å rinner, utsträcker sig i söder jämte denna en vid sänkning eller slätt fram till Mälaren, och äfven närmast i norr är ett mindre af ån och ännu ett par vattuleder genomskuret fält, som dock snart öfvergår till en däldig bebyggd skogstrakt.

Borgmuren, omgifvande bergets öfre del, med undantag af dess sydvästra sida, hvars bråda branter erbjudit tillräckligt skydd, äger från 12 till 20 alnars slutningshöjd, samt 6 till 8 alnars bredd; och ännu finnes af några bättre bibehållna ställen att den ursprungligen ägt lodrät höjd samt varit ofvanpå platt. Från hörnen af muren i öster, der berget är mer långsluttande, utlöper en yttre kretsigt utan-mur, omfattande nästan lika stor vidd, som sjelfva borgen. Hela fästets omkrets uppgår till 520 alnar. Af dess trenne ingångar löper en genom de tvänne östra murarna, en annan genom västra muren, samt den tredje, knappt två alnar bred, mellan tvänne klippor å nordöstra sidan, der utanmuren utgår från den inre ringmuren. Äfven från södra sidan leder en trång klippstig (»trollstigen») upp till borgen. Utanför norra muren äro i bergslutningen två lägre afsatsiga försvarsmurar, den ena slutande i en nästan trekantig stensättning nordost från den nämnda utanmuren. Den inre muren röjer å västra sidan mot ån spår af våld. Det inre af fästet är klippigt och stenigt. Invid murarna å deras inre sidor finnas till stor myckenhet smärre stenar af vanliga kaststenars storlek.

De å Pl. till höger å förgrunden synliga bautastenar och grafkullar äro beskrifna i Runa för 1842, h. 1, sid. 13.

Pl. 7.

SKOFSTA BORG I WESTMANLAND.

Beläget å en vidsträckt men i öfrigt föga betydlig åshöjd på Skofsta, fordom Skofstesta, bys skogsmark i Köping socken af Åkerbo härad företer detta fäste ej mindre i anseende till läget än omständigheten att det, ehuru med omisskännliga spår af att vara till sin första anläggning i det närmaste samtidigt med Mälareländernas öfriga borgar, likväl äfven långt sednare begagnats, flere egenheter; och enär detta dess läge, mot vanligheten, sålunda medgifvit en öfverblick af större delen af fästet med dess inre, har man ansett en tekning deraf förtjena framställas.

Skofsta borg har tre hvarandra omgifvande ringmurar. Den innersta, omslutande en aflång fyrkant med något afrundade sidor och hörn, samt af 60 alnars längd och 50 alnars bredd, äger 4—5 till 6 alnars sluttningshöjd, 8 till 10 alnars bredd, och i norr samt söder ingångar genom murens kortsidor. Det inre är nog stenfritt och jämnt, bestående af grus med ett lager af tunn och svart mylla ofvanpå. I sydöstra hörnet märkes en aflångt fyrkantig fördjupning, begränsad å östra och södra sidorna af borgmuren, samt åt det inre eller å vestra och norra sidorna af en med grus och mylla till stor del skyld otydlig grundmur, hvilken icke höjer sig öfver den inre borgviddens yta. — På omkring 30 alnars afstånd från denna inre mur möter den första af de yttre omgifningsmurarna, något mer rundad samt nästan gröfre och råare än den förra, men å östra och vestra sidorna, i anseende till höjdens sluttningar hitåt, något lägre. Äger äfven tvänne öppningar midt emot den inre murens, och af hvilka den södra snedt afskär muren. Den tredje utanmuren på mycket skiljaktigt afstånd såsom ganska oregelbunden omslutande de båda förra, dock så att den i nordvest genom en tvärmur är förenad med den medlersta, är till sin sammansättning grofvast och råast, men eljest den smalaste och lägsta. Mellan omgifningsmurarna förekomma större och mindre jordfasta stenar och klippor samt här och der lösa stenar i största oordning. Se Pl. 12, fig. 4.

Om den innersta murens ursprungliga sammansättning kan intet sägas. Ehuru, att dömma efter dess höjd och bredd i förhållande till de öfriga, största omsorg synbarligen blifvit använd vid uppförandet, har likväl en påtaglig, sednare förändring å densamma gifvit den, fastän åter nästan mer förfallen än utanmurarna, ett i det hela nyare skick och utseende. Också saknar den i betydlig mohn, särdeles å inre sidorna, de andras lafgrånad. Något ställe derå med bibehållen lodrät höjd skall knapt kunna upptäckas.

Om uppkomsten af Skofsta borg och om dess öden vore ej så litet att säga; men då sådant ovillkorligen kräfver en utförd framställning äfven af nejdens beskaffenhet samt de närmast varande borgars lägen i förhållande till dennas, måste dermed tills vidare anstå.

Hit höra blott hittills kända tre äldre författares upgifter om fästet. Den första från medlet af 1600-talet, af Messenius, lyder:

»Ther ligger väster om Kopunghs by
En Stenborg, som gammal tid
Konung Grams borg nemder är,
För Upsala Konung bygtes ther,
Thet är en högd der vidt fält
Kan synas om någon krigzhielt
För handen är, som våga kan
Thenna jordborgen gripa an,
Ther är så starcka murar och vägg,
Ther hielper hvarken spiut eller egg.»

Den andra från 1667 af Nils Salanus (bland Prest. Berättelser): »Skofftestadh — På ett bärg är een stoor skantz eller bårq, medh tree stora murar hvar om annan.»

Den tredje och sista underrättelsen om Skofsta borg är af år 1728 och läses i Hallmans beskrifning öfver Köping. »Thenna borgen,» säger Hallman, »ligger på ett ganska högt rum, omgifven med tre murar, hvilka hafva alla sina portar och ingångar emot hvarandra; han är upphäfven och byggder af stor gråsten — — ; Then innersta (muren) är högst, then medlersta mindre, then yttersta minst; mycket gammalt folk i orten kallar honom Gränsringmur.» (m. m.) Författaren antyder att han med *Gränsringmur* menar *Gräns ringmur*.

Den äldsta kartan öfver »Skofftestad» af år 1652 innefattar endast inägorna. En sednare upptager väl ock skogsmarken, men utvisar inga berg, höjder o. d.

Så väl namnet *Grams borg*, som *Gränsringmur* eller *Gräns ringmur*, äro å orten för närvarande alldeles glömda, och fästet känt blott under namnet *Skofsta borg* eller *Skofsta skans*.

Pl. 8.

TREUDD I SÖDERMANLAND

Åter en trehörnig stenbyggnad, hvilken, tillhörande nästan samma trakt af medlersta Sverike, som den förut å Pl. 2 föreställda, dock genom sin märkliga skiljaktighet från denna förtjenar uppmärksamhet, hålst den veterligen ej är af någon tillförne nämnd, mindre beskrifven, samt i vårt land utan tvifvel saknar sin like.

Den är belägen på en höjd å vestra stranden af sjön Öljaren i en löfhage på Aske ägor i Österåker socken af Opunda härad bland andra mycket spridda samt både otydliga och obetydliga grafminnesmärken, för ett ovant öga nu mer knapt märkbara. Så mycket mer framstår den betydliga Treudden, hvars yttre skapnad af tre från midten utgående, mot ändarna afsmalande, armar (se Pl. 12, fig. 2) deri skiljer sig från mängden af andra vanliga, att armarna eller utsprången här äro både längre och smalare, samt alla tre sluta hvar på sitt sätt, nämligen den nordvestra (Pl. 11 fig. 1) med en rest sten af 1 aln 22 tums höjd, den nordöstra med en otydlig låg stensättning, samt den södra med en jordfast sten, å hvilken en större klumpsten blifvit lagd. De tre sidorna äro såsom vanligt inåtböjda och hvar för sig af omkring 30 alnars längd.

Det är dock främst för sin sammansättning, hvarigenom stensättningen särdeles å midten har utseende af en mur med lodrät höjd, som denna treudd så vidt man vet står ensam i sitt slag. Hvarje arm äger en yttre och en inre beklädnad af gröfre stenar, hvilkas slätsidor med omsorg blifvit vända utåt, och äro de väl passade efter hvarandra. Här och der finnas vanliga inkilningar af småsten och skärfvor. Mellanfyllningen utgöres af mindre sten och grus, ofvanpå stensättningen här och der jord- och torf-blandad. Den röjer ingen vårdnad, utan är nog hafsigt ditvråken. Midten med de närmaste delarna af armarna tyckas likväl alltigenom bestå af till större delen gröfre stenar. Armarna äga vid ändarna obetydlig höjd, men höja sig småningom tills de sammanträffa och bilda stensättningens midt, hvilken för närvarande äger 2 alnar 4 tums lodrät höjd.

I midten skönjes en större oregelbunden fördjupning, uppkommen såsom det berättas för omkring 15 år sedan, då man i hopp att finna skatter begynt nedbryta muren, hvarvid ock stensättningens nordöstra och nordvestra sidor betydligt lidit; och får man af mängden utaf de då nedvräpta, ännu å marken närmast sidorna qvarliggande, stenar sluta till dess ursprungliga höjd, har denna åtminstone med 3 kvarter om icke en aln öfverstigit den närvarande. Treuddens forna beskaffenhet ofvanpå står derföre ej mer att utrönas.

Marken närmast sydöstra sidan af stensättningen utgör en slät gräsbeväxt mindre plan, hvarå på några alnars afstånd från treudden är rest en 5 kvarter hög sten af skapnad som Pl. utvisar. Den står otvifvelaktigt i sammanhang med minnesmärket.

Hos kringboende allmoge höras många berättelser och upgifter om detta minnesmärke. »Der blåser (närmare uttalet: *blåser*) än i dag,» säger man.

Aske by nämnes i handlingar från början af 1300, och Joh. Fors' »Collectio Monumentorum Sudermannicæ» (hskr.) upplyser att kyrkan i Österåker först blifvit grundlagd af en Finne i Aske.

Stensättningen bör än vidare granskas. Stenarmarnas nämnda sammansättning förtjenar jämföras med åtskilliga borgmurar, till och med de äldsta egentliga byggnaders kalkmurar, såsom med rundlarna af Solna och Bromma kyrkor. En muröppning å den sednare — råare och påtagligen äldre än den förra — erbjuder godt tillfälle till iakttagelser.

Pl. 9.

HOFSTENS-MOEN I DALSLAND.

Från nästan alla delar af det kala, jämnare fält, som utbreder sig mellan Färgelanda och Ödeborg socknar i Walbo härad af Dalsland, upptäcker ögat tvänne högresta stenhällar å en ansevärdare höjd, Hofstens-moen kallad, iävid Hofsten by nästan midt emellan kyrkorna, men i sistnämnde socken. Närmare betraktad finnes höjden derjämte betäckt med talrika grafhöggar, smärre grafkretsar m. m.

Hvarom desto värre föga är att säga, då nästan allt röjer förstörelse. Man kan till och med säkert bestämma tre på olika tider här gjorda svårare åverkningar, hvarje med mellantider af åtminstone trettio år. Om en fjerde skall här nedan något talas.

Af de å taflan synliga två resta stenar är den närmaste flisbildad, å flatsidorna tämligen slät, och med sin höjd af dryga 6½ alnar verkligen skön. En myckenhet småstenar ligga vid dess fot mer och mindre djupt i sanden troligen ditförda till grundens stärkande. Den längre bort synliga stenen är äfven en flisa, icke fullt hälften så hög som den förra, men synbarligen för länge sedan afslagen.

Vi komma till grafkullarna och öfriga lemningar, samt hänvisa till Pl., som likväl, utom det att den icke återgifver den äfven större och mer omfattande handritningens *tycke*, allt för grumligt antyder myckenheten af här utan ringaste ordning befintliga högar och kullar. En af dessa till venster å taflan, försedd med en vacker stenkedja, är för icke länge sedan nog våldsamt hemsökt, likasom en annan mindre, synlig till höger.

Slutligen ses å höjden på föga afstånd från nämnda lemningar, å en jämnare plan under unga löfträn, en väldig krets af nio grofva stenar, af hvilka några tyckas varit resta. En af dem har vid sin yttre sida en mängd småsten, till större delen under marken. Kretsen är omkring 18 steg i tvärdrag. Se Pl. 44 fig. 2, samt Pl. 42, fig. 3. De öfriga smärre stenrundningarna å höjden äro så förstörda äfven sjunkna i sanden att i afseende å dem föga kan bestämmas. Någon treudd eller skepsättning märkes der emedlertid icke.

Här är *sjelfva Håvsten*, säga de gamle, pekande på den stora hällen. Denna var kort före mitt besök på stället 1843 i fara att vid foten alldeles sprängas af en nära dervid tänd festeld, hvilken lyckligtvis släcktes sedan den likväl förorsakat en betydligare tvärremna i stenen.

Minnesmärket är ej i äldre handlingar nämndt.

Pl. 10.

STENSÄTTNING I WESTERGÖTHLAND.

Hvarken någon sällsynthet eller synnerlig egenhet hos det slag af stensättningar, denna Pl. företer, har här gifvit den plats; men det är för att omsider fästa en allvarligare uppmärksamhet på dessa i många landsorter särdeles i Westergöthland så talrika minnesmärken, som ett af de bättre bibehållna här framställles. Det är hittills icke af någon författare beskrifvet eller ens nämndt.

Å Wenerns strand på en gärdeshöjd å Österberga eller rättare Dikesgården Hasslerör Soldattorps ägor i Hassle socken och Wadsbo härad finnes denna stensättning. Den bildar en i ena ändan öppen krets af sju resta stenar, 25 steg lång och 8 steg bred. Jfr Pl. 11 fig. 3, samt Pl. 12, fig. 4. Stenarna äro af olika höjd och skapnad, vid roten skylda af öfver en half aln hög ljung, som betäcker hela höjden. Spetsstenen eller den, hvilken är rest i stensättningens nordvestra ända, är $2\frac{3}{4}$ alnar hög och har en flat sida inåt. Afståndet mellan stenarna är olika: från 11 till 16 fot, men stenarna äfven af mycket skiljaktig tjocklek. Någon sten å sydöstra ändan, hvilken skulle motsvarat den å nordvestra, tyckes icke funnits.

Det inre är såsom sades beväxt med ljung. Ser man närmare till, upptäckes likväl under denna omisskännliga lemningar af en mellan de medlersta sidostenarna tvärtöfver kretsen löpande rak stenrandning, samt derinvid åt spetsstenen en samling smärre stenar såsom ett stengolf. I kretsen mot dess öppna ända ses eljest en gammal, jämn fördjupning; och om detta inre varsamt rensades från ljungen och andra växter, skulle utan tvifvel än mer af innanredet visa sig återstå.

Väl, om ej en dag man så rensar att både ljung och minnesmärke följa med.

Pl. 13.

STENKRETS I BOHUSLÄN.

I sitt slag en af de mäst storartade stensättningar i vårt land. Bohuslän, Dalsland, Halland samt i allmänhet sydvestra Sverike prunkar med sina grofva, högresta stenvårdar, och blotta storheten har ej sällan låtit dem, ehuru med minnesmärken å andra orter i öfrigt likartade, få en viss hög ålder, särskildt folk till uprättare, eller aldeles egna betydelse; allt tilläfsventyrs på mindre goda grunder. Sjöborgs, m. fl:s altför talrika »skyddspelare», »skyddshällar», »andaktsvårdar» m. m. å dessa orter äro till stor del helt enkelt det öfriga Sverikes, äfven samma trakters, bautastenar. Hvilket kan fullt bevisas. Söderns hällkistor återfinnas i både medlersta och nordliga Sverike, ehuru vägg- eller sido-stenarnas beskaffenhet till så väl sammansättning, som skapnad ej obetydligt skiljer dessa från de förra. Och förhållandet sträcker sig till nästan alla arter af fornlemningar *). En blick på ett stenrör, en grafhögs omgivning ger nog ofta enda, säkraste grunden till vårdens beskaffenhet: storhet, ringhet o. s. v.

Meningen är att skilda orters olikartade ämnen för vårdarnas upförande, mer och oftare än något upsåt eller annat, vållat denna skenbara olikhet mellan fornlemningar, hvilken således mer än man velat tro härrört af tillfälligheten.

En hög och ovanligt jämn plan — båda i förening sällsynta i Bohuslän — med en i midten deraf befintlig jordfast för ändamålet säkerligen ganska passande sten (se Pl. 17, fig. 4) har på samma vis här troligen bestämt monumentets grofhet och vidd.

Det är beläget på en skogig höjd norr om gården Blomsholm i Skee socken, Wette härad och norra Bohuslän, ungefär tre fjerdingväg från hafsstranden, dit en af smärre vatten och vattudrag till en del uptagen sänkning från minnesmärkets närmaste omgivning leder.

Den nämnda midtstenen, hvars skapnad fig. tillräckligen utvisar, är kring tre och en half alnar hög samt af tolf alnars omfång. Vid foten på ena sidan är en håll, som hvilar på tre mindre stenar, alla ditförda i sednare tider. Den omgivande stenkretsen, hvilken äger icke mindre än dryga femtio alnars tvärdrag, eller etthundrafemtio alnars rundel, består af på något olika afstånd från hvarandra satta klumpstenar af mycket skiljaktig storlek och skapnad, nämligen från två till två och trefjerdedels alnar höga och fem till sju och en half alnar i omkrets, några få ofvanpå platta, men de flesta såsom det synes tagna utan urval. De äro till antalet tio, och flere tyckas icke funnits. Hela antalet utgör således elfva. Se Pl. 18, fig. 4.

Det inre af kretsen är jämnt och stenfritt, och lemningar efter några finare stenrandningar kunna der åtminstone för närvarande ej märkas. Deremot varnas mellan några af kretsstenarna flere omisstkänneliga kvarlevor af dylika. Forskare, som beskrifvit stensättningen ha icke gifvit akt på dem. De utgöras såsom vanligt af tätt invid hvarandra laggda småstenar, och hafva i raka sträckningar förenat kretsstenarna **).

Närmare 30 större och mindre grafhögar, till en del svårt skadade, ligga utan ordning sinsemellan utomkring kretsen, och bland dem äro några aflånga. Äfven enstaka resta stenar af den betydliga längd, som de öfverallt i bergen härstädes förekomma brustne ur klipporna, äro här och der i höjdens sluttningar resta, någongång två eller flere till antalet, samt i mindre nästan alldeles förstörda stensättningar.

Den märkliga skepsättningen å en höjd i Blomsholms gårde, ej långt härifrån, är beskrifven i Runa för 1845, der äfven en teckning deraf förekommer.

Ritningen (Pl. 13) är på stället gjord af Herr J. E. Ek, i Utgs närvaro.

*) Såsom till *fornsakerna*. Litet mer natur i dessas vetenskapliga uppställning, och saken skall derpå vinna.

***) Uptäckten af dessa randningar, hvilka kommo mig att tänka på möjligheten af dylika äfven inom kretsen, vållade upskof tillsvidare med grundritnings upgörande. Den här ur Sjöborgs samlingar meddelade är en stor och varnande — origtighet. De ofvan åsyftade förbiseende beskrifvarne af monumentet äro, utom Sjöborg: Hilfeling, Liljegren och Brunius, samt sist Holmberg.

Pl. 14.

STENSÄTTNING I VESTERGÖTLAND.

Ännu i slutet af 1600-talet sågs å den ansenligare sandhöjd i Lyrestad socken, Wadsbo härad och Vestergötland, hvarå östra Böckersboda by är belägen, blott några famnar från ut-
husen söder om byn, en stensättning, hvilken då var en af de betydligaste i landet. Den bil-
dade en af resta stenar bestående aflång krets af närmare 80 alnars längd och 20 alnars bredd.
Kretsstenarna voro från tre till fyra alnar höga och derutöfver. Inuti kretsen, två eller tre
famnars från södra ändan, stod i uprätt ställning en vacker flisa af icke mindre än fem alnars
höjd, och här och der äfven inom ringen sågos flere mindre stenar i lutande ställning. Krets-
stenarnas antal utgjorde vid den tiden 21, och man kunde då ännu med säkerhet sluta att
deras ursprungliga antal varit 24. Men inom kretsen har redan vid samma tid förstörelsen
nog hårdt gripit omkring sig; endast mängden af märkliga stensättningar och ojämnheter i jor-
den låta förmoda ett vidlyftigare innanrede härstädes, hvilket sålunda för alltid blifvit undan-
ryckt forskningen.

En vacker och såsom det synes med stor omsorg utförd grundritning af minnesmärket
från ungefär samma tid eller något sednare förekommer bland Peringskiölds handskrifna sam-
lingar i Kgl. Bibliotheket i Stockholm.

En karta öfver östra Böckersboda ägor, afmätta år 1774 af F. J. Meyerhöffer, utvisar
ifrågavarande stensättnings utseende vid den tiden (se Pl. 18, fig. 3). Kretsen består här af
20 stenar, och innanstenar saknas*). Den är måhända mindre tillförlitlig.

En annan planritning af monumentet, tilläfventyrs samtidig med den nyss nämnda, samt
hemtad ur Broocmans samlingar, ses å samma pl. under fig. 2. Äfven denna, ehuru med ett
visst tycke af riktighet, har flere fel.

v. Landmätaren Wikander har på min begäran i dessa dagar benäget affattat minnes-
märket jämte en god del af den omgifvande trakten med ännu en derå befintlig stensättning,
och jag beklagar att den förträffliga planritningen nu icke kunnat allmångöras. Då utsigten af
minnesmärket (Pl. 14) af mig togs, nekade både tid och väderlek vidlyftigare afmätningar.

Samma utsigt röjer, såsom man af Pl. (14) finner, idel förstörelse! Af den fordom så ståt-
liga stensättningens vestra långsida återstod litet eller intet, och dess båda ändar, isynnerhet
den norra, äro lika svårt skadade.

Pl. visar 12 uprättstående stenar, men för närvarande lära dessa endast utgöra 10,
och till stor del befinna sig i lutande ställning. Så många flere gropar och ojämnheter varsnas.

Böckersboda stensättning synes väsendtligen likna den vid Åsa (teknad å pl. 1), och torde
med den ägt gemensam bestämmelse. Så vilja ock folkberättelserna.

Öfriga minnesmärken å Böckersboda ägor, deribland en särdeles vacker fullkomligt rund
krets af sju resta stenar, af hvilka likväl en blifvit vid uptagandet af ett sidoaflopp till Götha
kanal störtad och bortförd, äro på längre afstånd från nu beskrifna stenkrets belägna och kunna
dermed svårligen anses stå i närmare sammanhang.

*) Inom den å kartan teknade krets står anteknad: »Gamla nedsatte Stenar, 3 å 4 alnar höga»

Pl. 15.

»HARGENE STENAR» I WÄRMLAND.

Ehuru af Svea och Götha landskaperna Wärrmland näst Dalarna äger minsta antalet fornlemningar, äro likväl de, hvilka der förefinnas, så till utsträckningarna inom landskapet, som till deras förhållande sinsemellan, högt förtjenta af närmare granskning. Så, för att nämna en enda omständighet, tala härvarande lemningar om två på skilda tider å orten bosatta folk klarare och ostridigare än något annat landskaps minnen. Skada att ännu till den dag, som är, Wärrmlands fornlemningar blifvit allt för lösligt granskade. Och än större skada, att förstöringsbegäret här mer än någorstädes årligen lemna sina bedröfliga minnesmärken efter sig.

Närvarande Pl. (15) föreställer »Hargene stenar», eller, såsom de af ortens allmoge vanligare kallas, »Hargene Domarsäte» på Hargene ägor i By socken och Näs härad. Stensättningen ligger i en liten barrskogsdunge å en mindre höjd, och några icke gamla löfträn växa bland stenarna. Ett »förstörelsens märke», såsom man redan af taflan finner! Af det hela kan nu mer utrönas endast att stensättningen bildat en från nordvest till sydost sig sträckande aflång fyrkant (se Pl. 18, fig. 4) af ungefär 48 alnars längd och kring 10 alnars bredd. Vid upgiften om stenarnas ursprungliga afstånd från hvarandra samt skapnad stannar man i verklig förlägenhet, ty altför många af dem äro synbarligen rubbade ur sina gamla lägen, och ännu flere hafva blifvit på ett eller annat vis slemt vanskapade. Blott en enda, synlig längst till venster å taflan, skulle kunna anses äga sitt ursprungliga utseende, och denna, jämförd med den i midten af taflan synliga, tyckes utvisa att stenarna från början ägt bautastensskapnad — redan en omständighet för monumentets bestämmande. Såsom af grundritningen å Pl. 18 ses är stensättningens norra sida öppen (jfr. Pl. 17, fig. 2, som är af annan hand), och om äfven här funnits resta stenar, eller om längsidorna sträckt sig än vidare i norr, skall man ej förvisso säga.

Det inre af stensättningen är temligen jämnt och stenfritt. Gräs och mossor svälla sommartid öfver flere af de svårast skadade stenarna.

Fernows upgift i sin beskrifning om Wärrmland, att »Hargene Domaresäte», hvarmed han intet annat lærer kunnat mena än denna fornlemning, bestått af 24 stenar, är icke sannolik. Hans ord ljuda eljest sålunda: »Hargene Domaresäte låg en half mil söder från Brobacken, ej långt från Wärrnern. Det tyckes hafva bestått af 24 stenar, och lærer således varet brukadt då konungarne eller jarlarna vissa tider på året skipade lag och rätt. Eljest är en gammal sägen, »att der varet någon slags kyrka». På ett annat ställe yttrar han att fornlemningen utan tvifvel varit vestra Wärrmlands »högsta och förnämsta Domplats». Författaren, som på sin tid innehade det mästa af hvad om Wärrmland och dess fornminnen var skrifvet, åberopar här inga källor, och man kan föga sätta lit till hans åsigt.

Pl. 16.

ÄTTHÖGAR I SÖDERMANLAND.

Grafhögarna, i anseende till deras sammansättning och användbarheten af deras beståndsdelar, mäst utsatta för förstörelse, skola likväl, näst de gamla borgarna, längst kvarstå såsom oemotsägliga vittnen om en befolkad fornverld. Ty sent lärer väl ändock den dag komma, då dessa ännu så talrika minnen hunnit aldeles och allestädes utplånas. Den kommer likväl.

Men om äfven här och der *enstaka*, hela och mer eller mindre skadade, kvarlevor af detta slag än en tid komma att återstå, skola likvisst dessa *sträckor*, dessa *flockar* af högar, dessa vidlyftiga *uttplatser*, af hvilka så mycket stått att finna, att reda, ej så långt härefter vara i det närmaste förstörda eller aldeles försvunna.

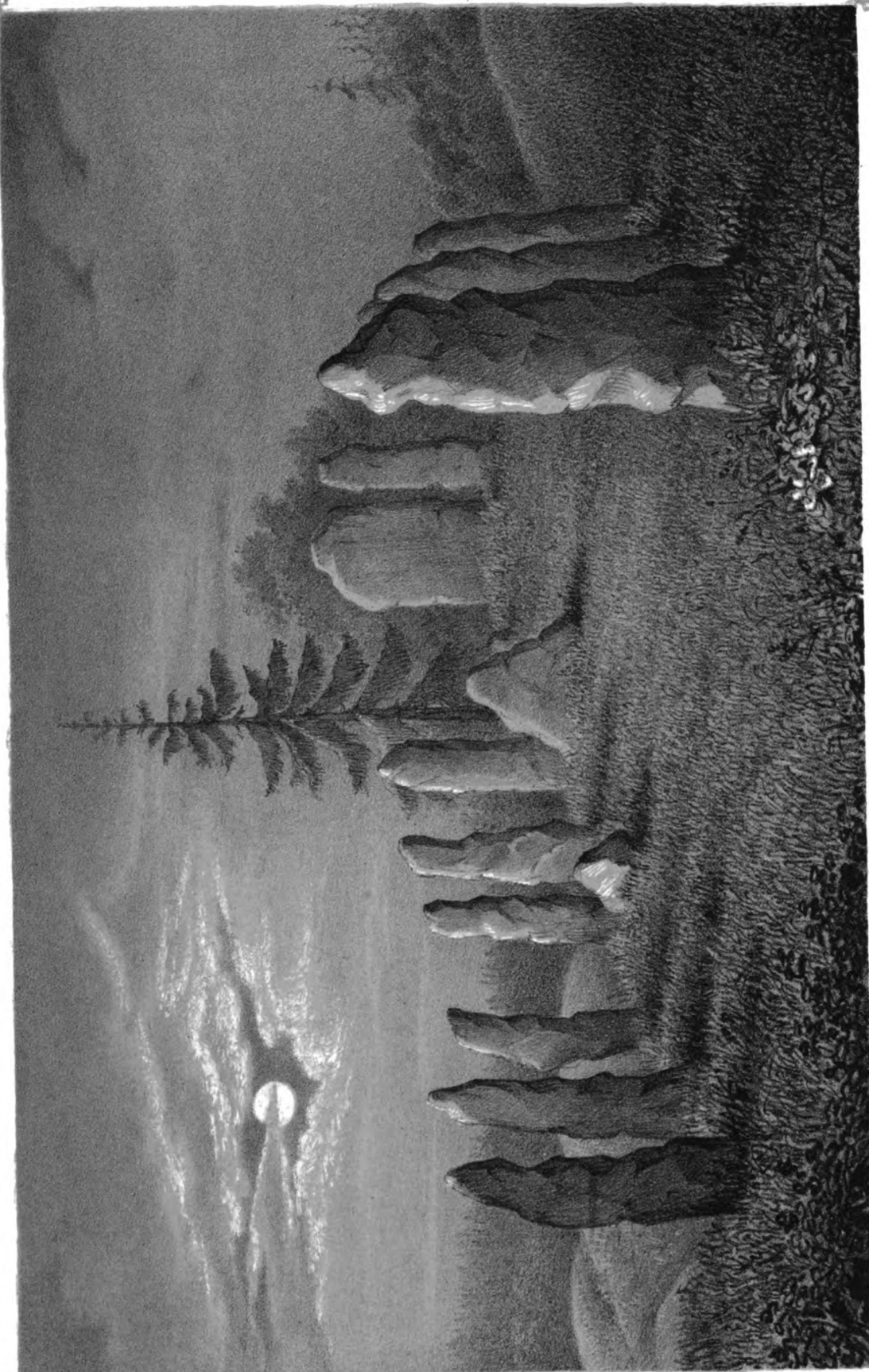
En sådan högsträcka är här föreställd å Pl. 16. Jfr Pl. 18, fig. 5. Denna är belägen på en vidsträckt slät landhöjd i södra delen af Sela-ön uti Mälaren, och sträcker sig i svag rundning efter höjdens östra sida, eller, om man så får säga, *kant*. Höjdens plan är inom sträckan nu täckt med enbuskar och ljung, och der hafva funnits och äro än till en del synbara många mindre stenläggningar af nästan alla skapnader, som hos oss förekomma, men knapt en enda grafkulle. Dessa hafva alla fått plats å höjdens kant, och utgöra den ifrågavarande sträckan. Den var för 20 år sedan till alla delar oskadad, men är nu genom ras, förorsakadt af här årligen skedd grushämtning, på flere ställen illa förderfvad.

Längst i söder ses en mindre grafkulle i närheten af en obetydlig treudd, och ej långt derifrån reser sig denna grafsträckas vackraste lemning, en ätthög af icke mindre än hundra dryga stegs omkrets, samt 16 stegs slutningshöjd. Den äger ännu synbara lemningar efter fotkedja, tyckes icke vara rörd, utan har ofvanpå en jämn plan. Ett par mindre kiluddar och en med midtsten försedd stenkrets följa härefter. Vidare: åter en mindre grafkulle, samt der-efter en betydligare, med större hörnstenar försedd, kiludd. En origtighet vid dennas öfverflyttning på stenen har blifvit begången i så måtto att dess vestra och sydöstra hörn eller spetsar tyckas höja sig öfver den omgifvande markens slutningar åt dessa håll, så att hela stenläggningen kommit i fullkomlig plan, hvilket den ej borde vara. Den har deremot det temligen egna att de ifrågavarande långspetsarna löpa ned i höjdslutningarna, hvilket ock af Pl. 16 kan till en del ses*). I ordningen efter stenläggningen förekommer en betydligare, med gles fotkedja försedd, ätthög, och få alnar derifrån en bautasten, en knapp aln hög. Ytterligare tvänne grafhögar, af hvilka den närmaste vid undersökning sommaren 1848 fanns innehålla vanliga graflemningar, deribland en mindre, fullkomligen oskadad graf-urna. Sträckan slutar i norr med ännu en hög, hvarå en bautasten blifvit rest, samt med en otydlig stenläggning eller lågt röse. En mindre bautasten ännu längre i norr har för icke länge sedan blifvit borttagen.

Pl. 17, fig. 3 visar grafsträckan från längre afstånd, samt närmast en söder om densamma befintlig nog märklig stensättning, hvilken finnes beskrifven i Runa för 1849. Den har visserligen gemenskap med grafsträckan, och dess sällsamhet påkallar vidare granskning af forskare, helst på stället.

*) Att i öfrigt å denna Pl. den stora ätthögen bortsnyms närmaste delen af grafsträckan behöfver knapt nämnas.

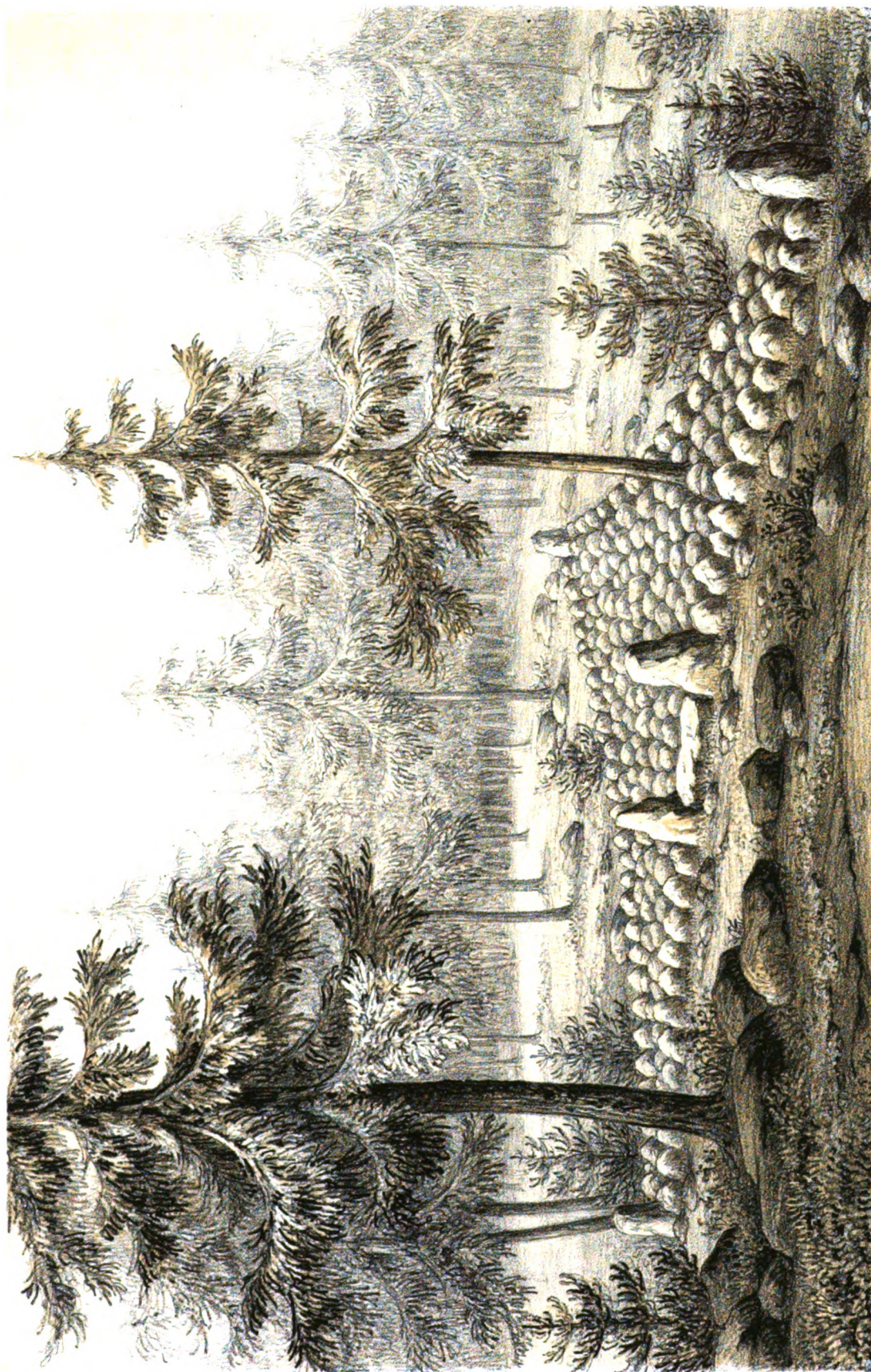

Söderman 1866.

Fr. Anst. Söderman.
SKERRELAND
(Södermanland)

H. N. 1861

PL. 1546

FERRUGINEA.
(Nerike).

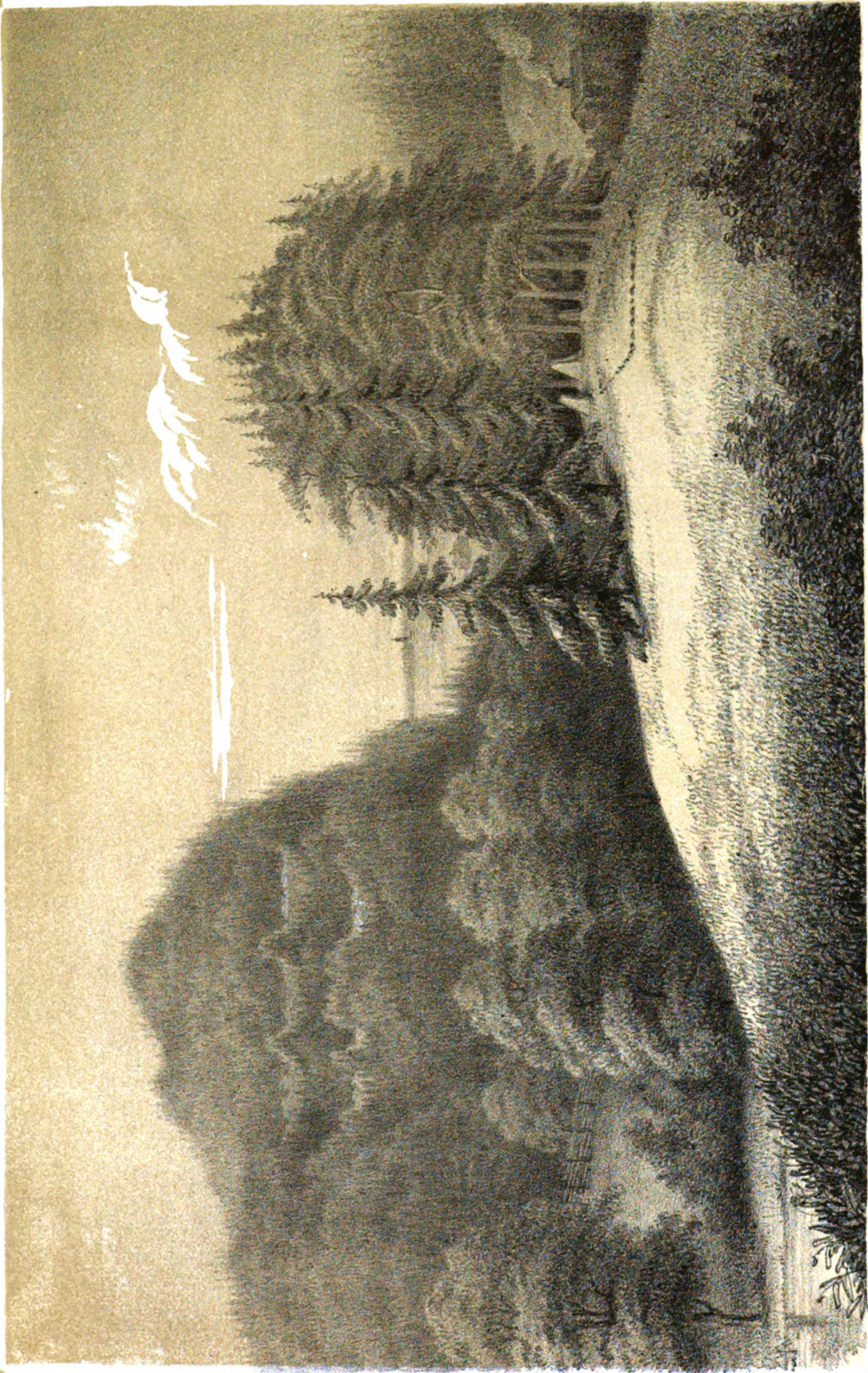
La. Pring at Hardb.

N. D. 1843

Author of *Harsh*

STÅNGKISTEN.
(Dalarna)

R. D. 1838

In hoc Substrato
KORSLÖT.
 (Westmanland.)

Stromer Lith.

Fig. 1.

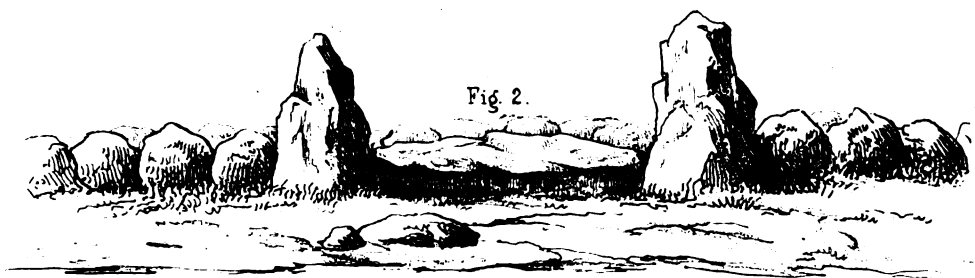

Fig. 2.

Fig. 3.

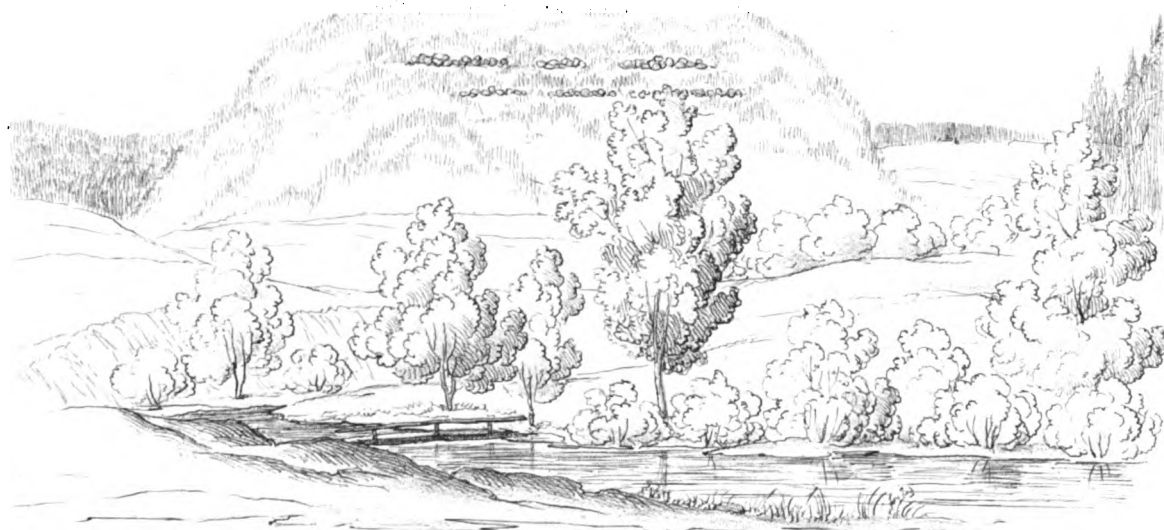
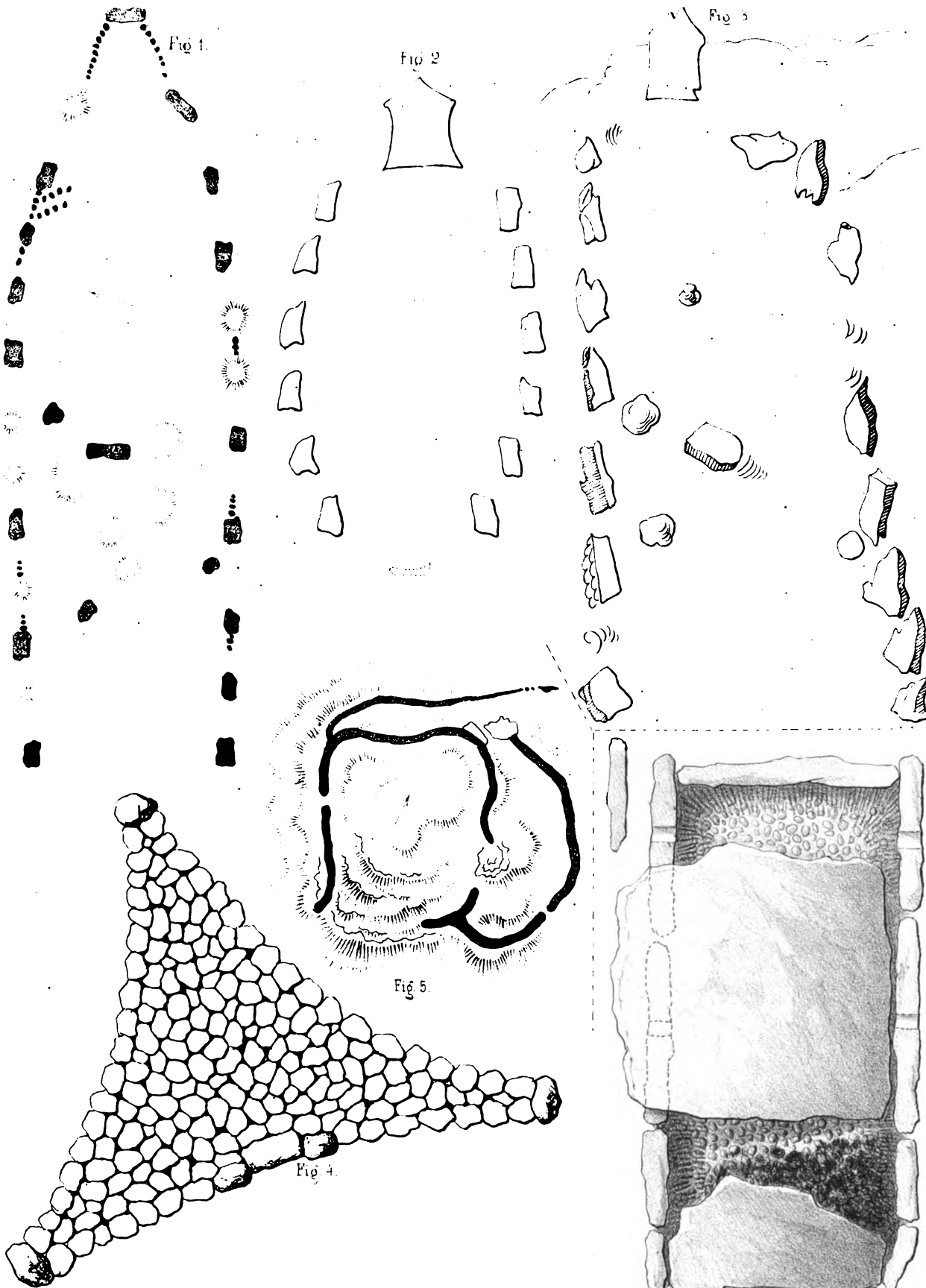

Fig. 4.

R. D. 1870

To the Editor

SEKOTTA BORG.
(Westmanland)

Stenör Bild.

L. D. och N. 1850

af Mr. Larsson
RIENLÄGGNING.
 (Södermanland)

Brönner 246.

In der Selenzone
HOLF-STEIN.
 (Dalsland.)

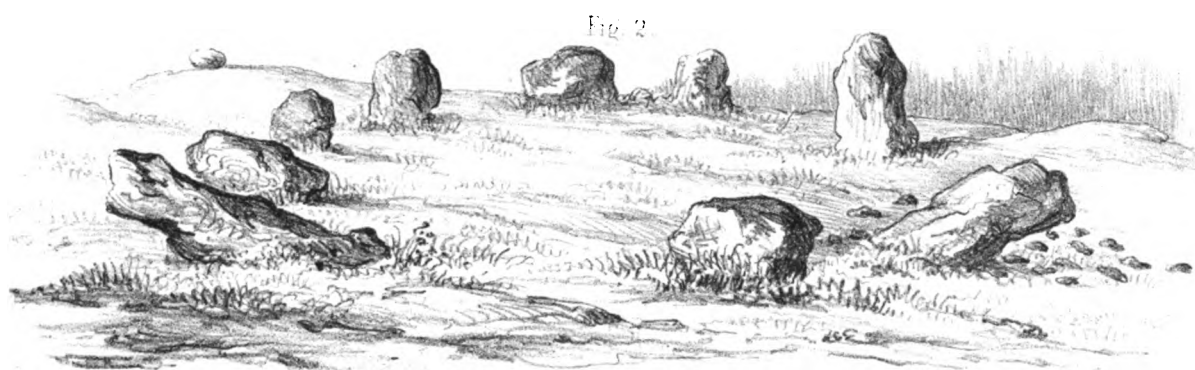
N. D. 1853

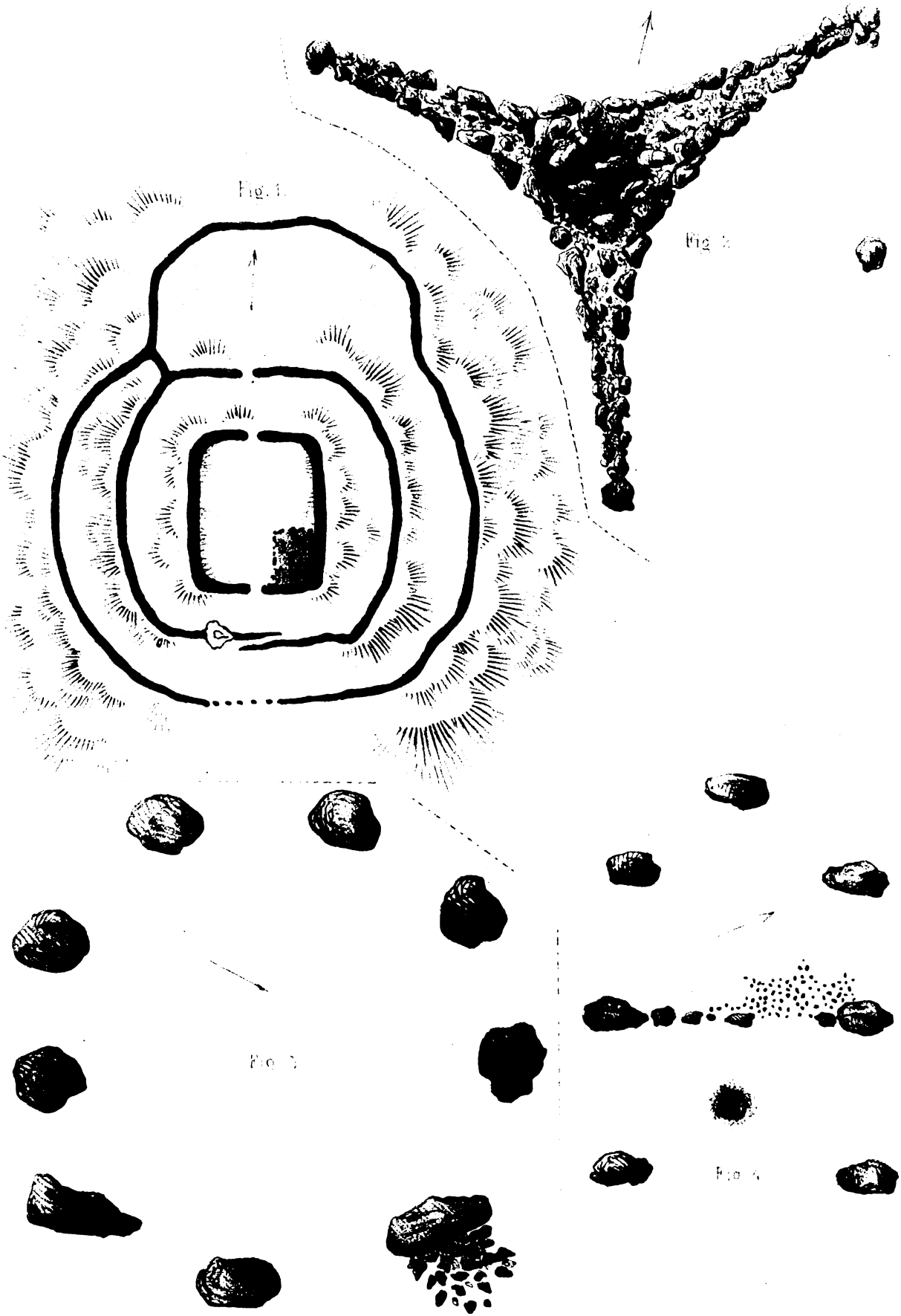

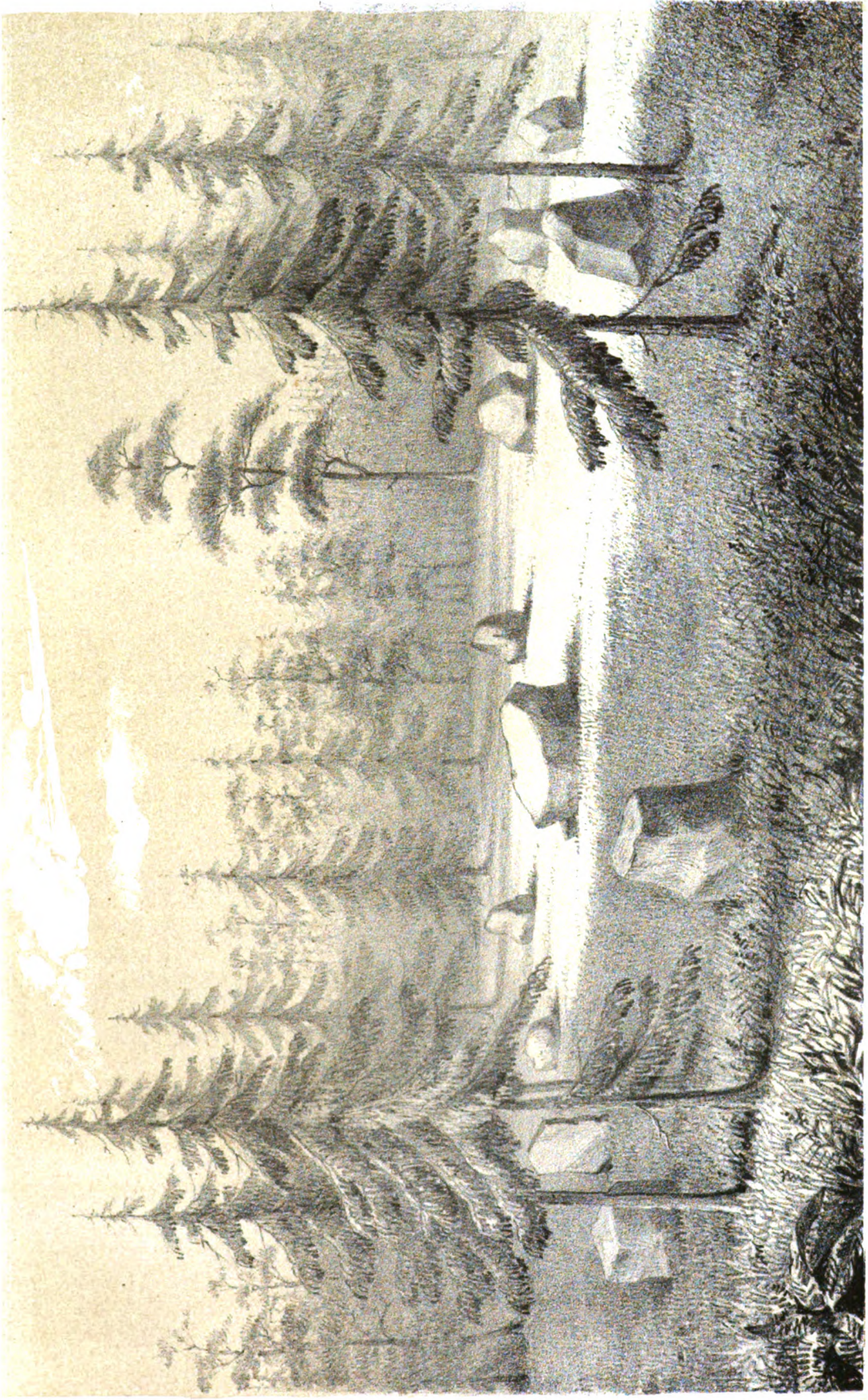
Salmson's Bild

Tr. des Saltsassens.
ESTERBALTENLING.
(Westergoeland)

R. D. 1844.

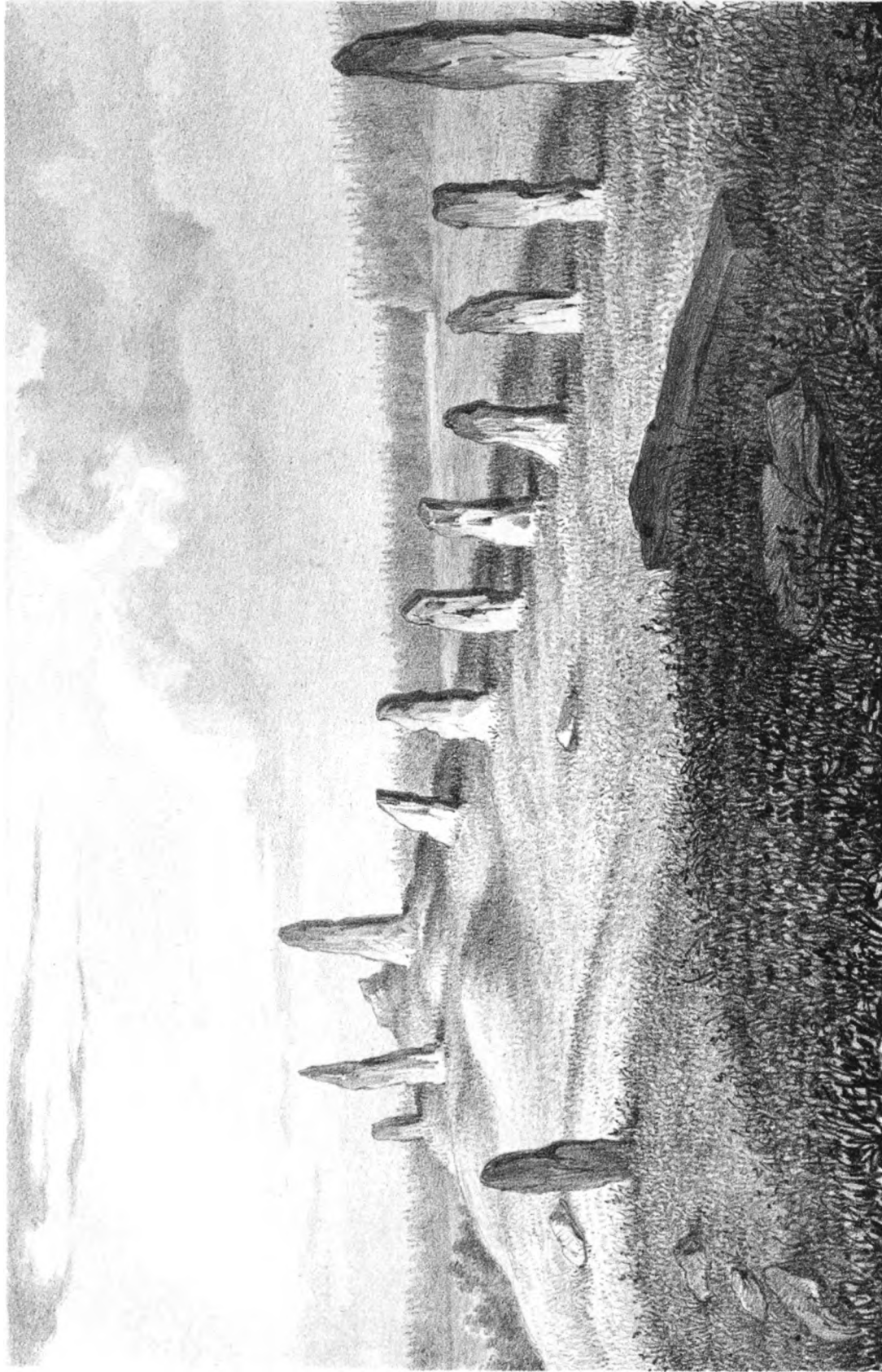

J. E. 1813

Bohnanlan

BOHNSLAN

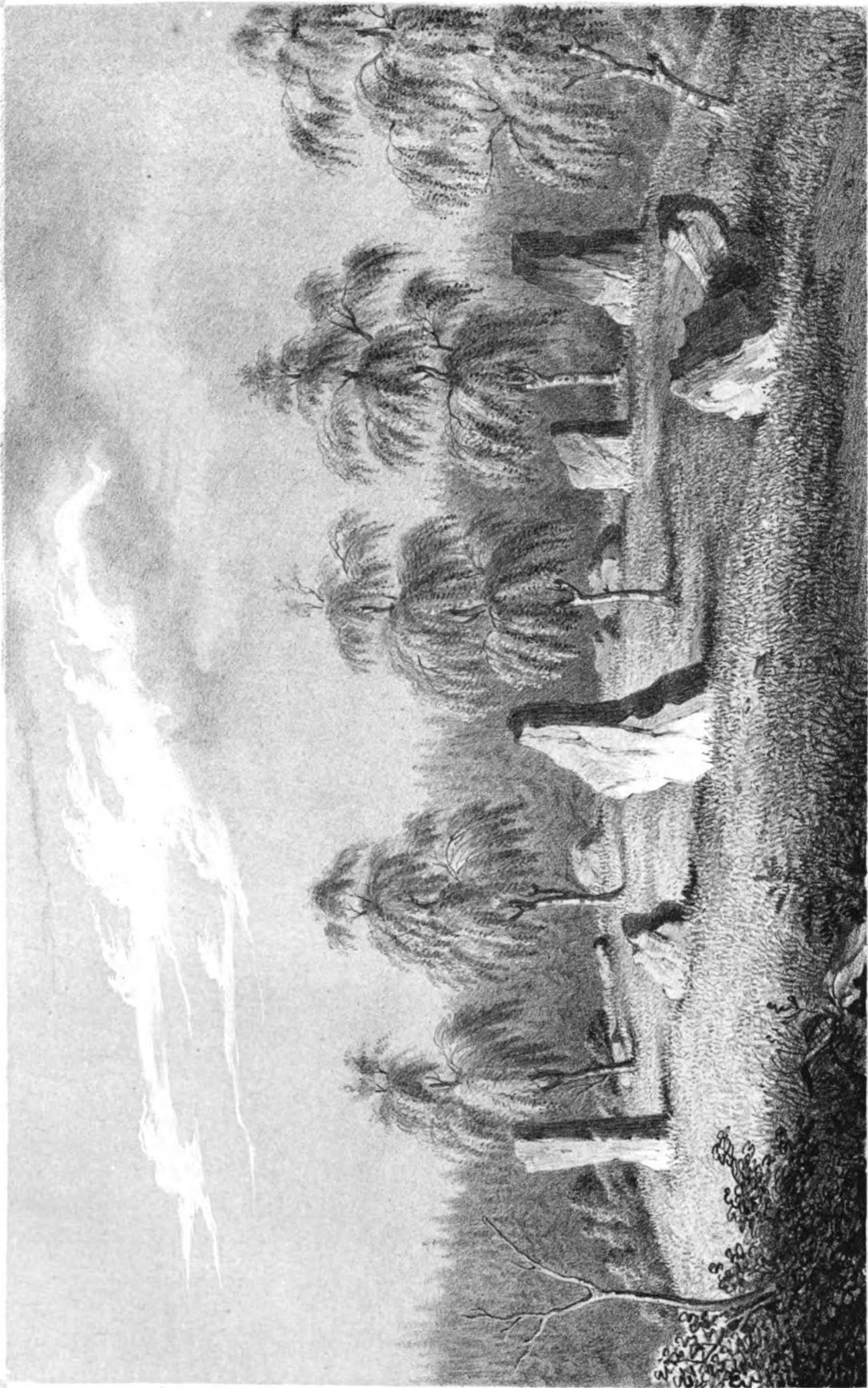
Bohnanlan

Spencer Edick

Dr. H. C. Johnson
STENSBÄTTNINGAR.
 (Westerlöfsland)

PLATE

22/63

Fr. Kr. Schmidt
HARGHYTE.
 (Wärmland)

Summer 1844

R. D. 1876

Dr. Axel G. Ericson

ANTIRRHODIAS.
 (Södermanland)

Grönner Bild

Fig. 1

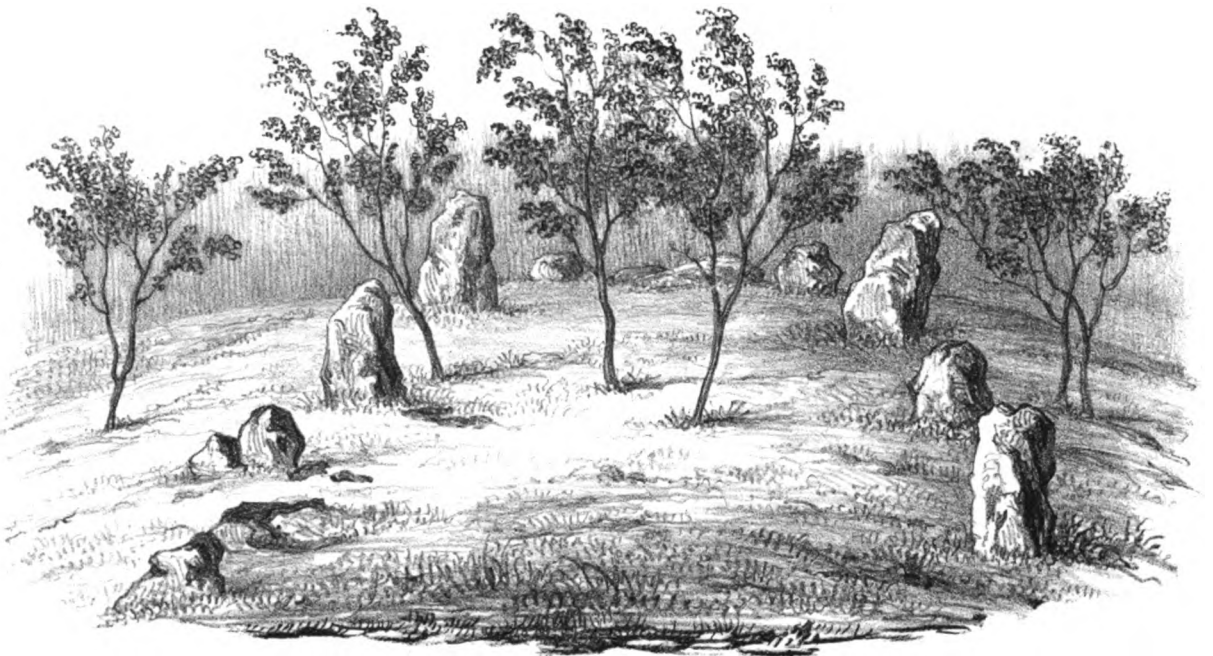
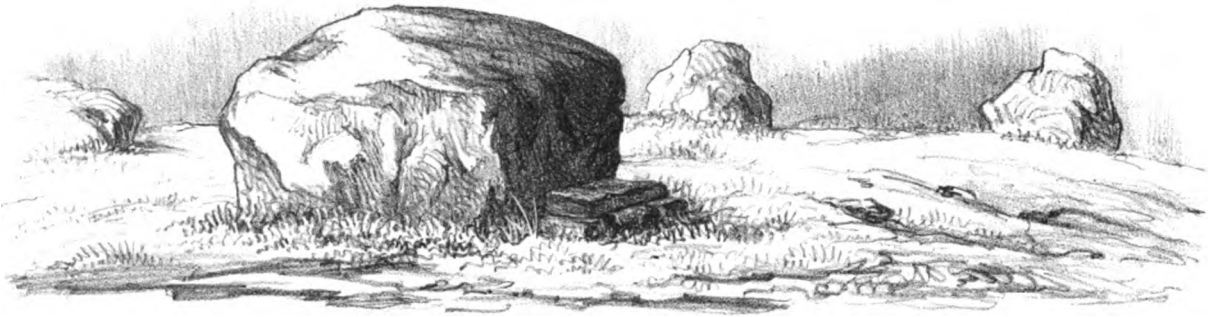
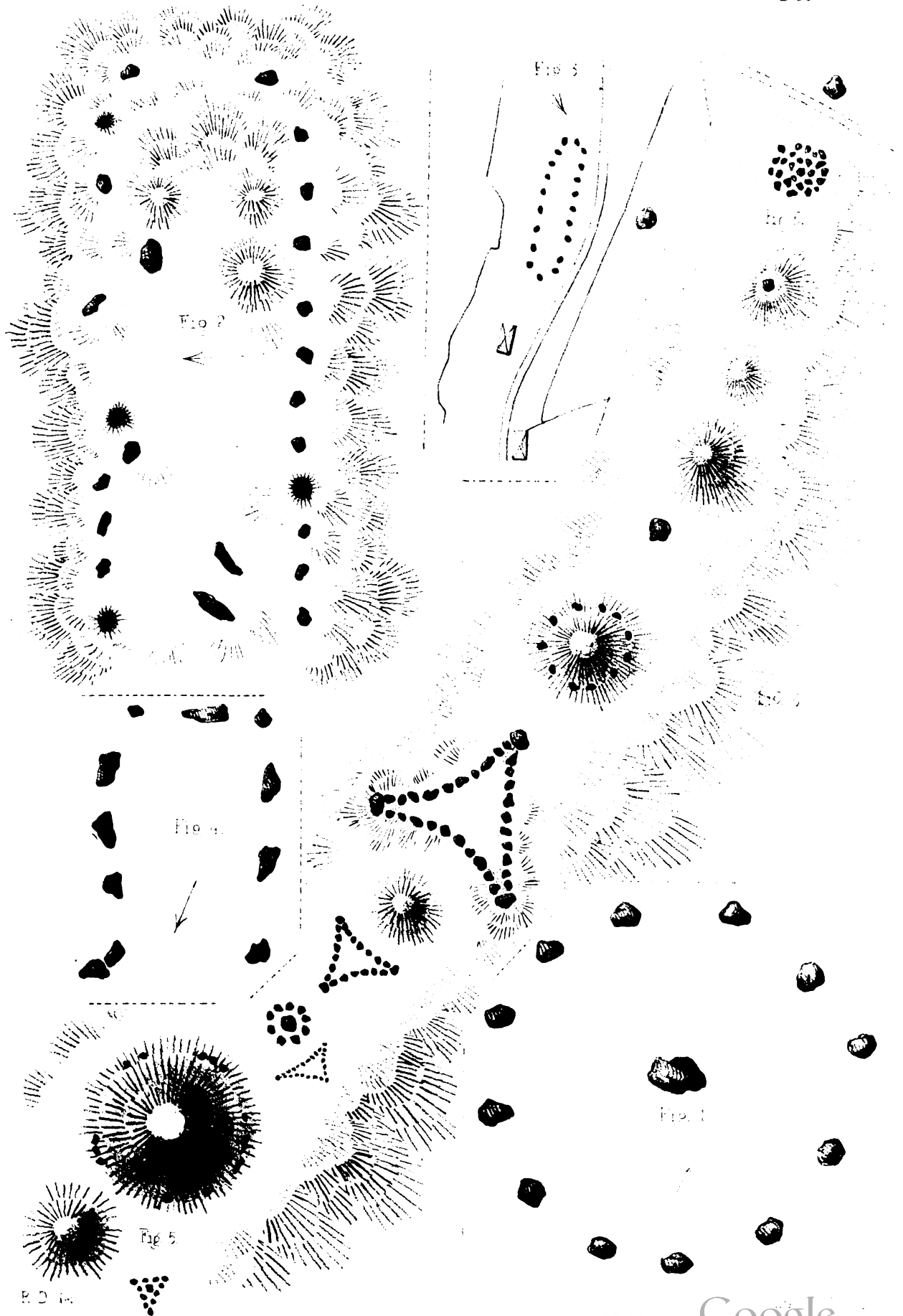

Fig. 2

P. D. 14.